

Skolstrejk för klimatet och Hannah Arendt

Elisabeth Kring
Malmö universitet

ABSTRACT

Skolstrejk för klimatet startades av Greta Thunberg utanför Sveriges riksdag i augusti 2018 och kom med tiden att innefatta miljontals strejkande världen över. Skolstrejkerna uppkom som en protest mot brist på handlande från politiskt håll vad gäller att motverka klimatförändringar och miljöförstöring. Artikeln sätter fenomenet skolstrejk för klimatet i kontakt med Arendts idéer om politik, handlande och tänkande. Det föreslås i artikeln att skolstrejk för klimatet kan ses som dels *krav* på handlande (från andra, i detta fall vuxna och politiker), dels handlande *i sig*. På liknande sätt mejslar skolstrejkerna fram en dubbel barnposition. Barn ska inte *behöva* vara politiska aktörer, men de *kan* vara det, om vuxna inte handlar. Den klimatkris som uppkommit i och genom antropocen blir även till en utbildningens kris när skolstrejkande elever menar att framtiden räddas genom att *lämna* undervisningsrummet snarare än att vara där. Ett av budskapen från de skolstrejkande eleverna är att utbildning, med sin temporala dimension pekande mot en framtid, blir meningslös om det inte finns någon framtid. Detta analyseras i artikeln genom användande av Arendts åtskillnad mellan vetande (fakta) och tänkande (mening). Det argumenteras för att skolstrejk för klimatet påtalar behovet av tänkande i antropocen, och en typ av tänkande som leder till handlande i klimatfrågan.

INLEDNING

Bakgrund och syfte

I augusti 2018 satte sig Greta Thunberg utanför Sveriges riksdag för att skolstrejka för klimatet. Thunbergs handling skapade en snabbt växande skol-

strejkrörelse, och ett år senare deltog miljontals barn, unga och vuxna i strejken. Skolstrejkerna uppkom som en protest mot brist på handlande från politiskt håll vad gäller att motverka klimatförändringar och miljöförstöring. Dessa strejker är intimt förknippade med vad det innebär att leva i antropocen. Ett centralt budskap från de strejkande är att politiker och (andra) vuxna ska lyssna på vad vetenskapen säger om klimatet och människans påverkan på naturen, och sen handla därefter. Skolstrejk för klimatet som fenomen väcker flera intressanta frågor om relationen mellan utbildning, kunskap, barn(dom) och politik i antropocen. Diskursiva analyser har gjorts av talet *om* de skolstrejkande eleverna (Bergmann och Ossewaarde, 2020) samt av talet *av* de skolstrejkande eleverna, framför allt Thunberg (Kverndokk, 2019; Sjögren, 2020). Vidare har skolstrejk för klimatet diskuterats i relation till positionering av barn och barndom (Biswas och Mattheis, 2021; Kring, 2020).

I denna artikel är studieobjektet skolstrejk för klimatet i sin helhet som fenomen – det vill säga *att* barn och unga i sin position som elever demonstrerar för klimatet i form av att strejka från skolan. Artikeln bygger dock också på mer specifikt material kopplat till skolstrejkerna och då främst text och tal artikulerad av de strejkande eleverna själva, såsom slogans på strejkskyltar, debattartiklar i tidningar och text på skolstrejk-websidor och sociala medier. Materialet innefattar också fältanteckningar och foton från ett tillfälle av deltagande observation vid en skolstrejk i Stockholm den 15 mars 2019, en dag då det samorganiserades strejker i många länder. Samma dag publicerades en gästledarkrönika i den brittiska tidningen *The Guardian* skriven av några av strejkorganisatörerna (Thunberg et al., 2019). Gästledarkrönikan har titeln *Think we should be at school? Today's climate strike is the biggest lesson of all*. Det som uttrycks i krönikans titel kan ses som en grund för denna artikel. Vad får eleverna som skolstrejkar att lämna sin skola? Varför ser de det som en viktigare lärdom att vara ute och skolstrejka på gator och torg istället för att vara i undervisningsrummet? Och hur förhåller de sig till sin strejk?

Denna artikel handlar om skolstrejkande barn som (o)möjliga politiska subjekt, och för att föra en diskussion om detta vänder jag mig till Hannah Arendt. Skolstrejk för klimatet sätts i kontakt med Arendts teoretiska ramverk och framför allt hennes idéer om politik och handlande, som hon skriver om i bland annat *Människans villkor* (1998). Vad kan hända i ett möte mellan skolstrejk för klimatet och Arendts idéer? Jag menar att Arendt och hennes syn på politik kan hjälpa oss att analysera skolstrejkerna, trots att Arendt i sina verk inte ägnade mycket uppmärksamhet åt varken utbildning eller barn. De få texter hon skrev om utbildning och barn är emellertid intressanta i relation till skolstrejk för klimatet, vilket jag återkommer till. Hennes idéer om handlande anser jag relevanta då det är just ökat handlande (i miljöfrågor) som skolstrejkerna uppmanar till. Arendts allmänna fokus på vår *gemensamma* värld kan även ses i ljuset av att klimatförändringar både påverkar det vi alla delar, vår planet, och är något som behöver lösas gemensamt. Det metodologiska

angreppssättet i artikeln är tätt sammanlänkat med den teoretiska utgångspunkten. Jag analyserar och diskuterar skolstrejkerna utifrån begrepp och idéer som återfinns hos Arendt, med visst fokus på handlande. Arendt blir därmed den lins genom vilken jag närmar mig och tolkar skolstrejkerna som fenomen, inklusive det mer specifika materialet. Jag använder även skolstrejkerna för att diskutera och problematisera vissa av Arendts ingångar, och i detta tar jag hjälp av Judith Butler och Adriana Cavarero som båda problematiserat och utvecklat Arendts tankar.

Begreppet antropocen i artikeln

Begreppet antropocen, ”människans tidsålder”, berör hur människan har kommit att påverka jorden. Det föreslår att vi lever i en geologisk era då människans handlande har kommit att utgöra den största faktorn vad gäller påverkan på jordens miljö (Chakrabarty, 2009). Även om begreppet inte har fastställts inom geologisk vetenskap, har det fångats upp inom samhällsvetenskap, humaniora och populärvetenskap för att ge uttryck åt den omfattande påverkan människan har på naturen i den tid vi lever i (se Sörlin, 2017 för en vidare diskussion om antropocen). I denna artikel förstås begreppet antropocen som en beskrivning av den tid vi lever i nu och som innefattar att människans handlande utgör en mycket stor faktor vad gäller påverkan på jordens miljö (men huruvida det nödvändigtvis är *den största* dito är av mindre vikt i sammanhanget). Antropocen-begreppet är relevant på flera sätt i artikeln. Dels utgör antropocen den bakgrund mot vilken skolstrejk för klimatet äger rum i bemärkelsen att strejkerna protesterar mot de miljöproblem som uppkommit i och genom antropocen. Dels innefattar begreppet en temporal dimension, och en sådan dimension är viktig i artikeln; både barndom och skolan som fenomen förhåller sig till en tidsmässig aspekt, där framtiden är central. Utöver dessa två ingångar är antropocen också en viktig utgångspunkt i bemärkelsen att begreppet kan förstås som en tidsepok då människans *handlande* kraftigt påverkar naturen och livsbetingelserna för såväl människan själv som andra arter. Detta handlande är ett mer utvidgat handlande än vad Arendts handlande-begrepp är, men likväl ser jag det som en länk mellan antropocen och Arendt. Jag kommer nedan att fortsätta med att redogöra för Arendts syn på handlande och även tänkande, samt hur barndom och utbildning kommer in (eller inte) i hennes textproduktion.

ARENDS TEORETISKA RAMVERK

Handlande

Arendt ägnade en stor del av sin intellektuella gärning åt att skriva om det aktiva livet, *vita activa*, i förhållande till vilket hon lyfte fram politiska dimensioner av att leva. Handlande är för Arendt tätt sammanvävt med just en

politisk dimension av människans existens. Att handla är för Arendt något som sker i ett offentligt rum, och innebär att träda fram inför andra genom tal och handling (1998). Att handla är alltså inte enbart att ”göra” eller ”utföra” något vad som helst och hon skiljer mellan handlande och produktivt respektive reproduktivt arbete. Centralt för handlande är att det inte sker i eller berör det privata, utan handlande kopplar an till det gemensamma – vår delade värld. Handlande sker i ett rum med andra, eller snarare, ett sådant rum skapas just *när* och *genom* att vi handlar. Arendt menar att när vi handlar så uppstår ett framträdelserum (*space of appearance*). Detta är ett intersubjektivt rum, där vi framträder *inför* varandra. Arendt ser handlande som en relationell företeelse, där det handlande subjektet konstitueras genom den handlande Andras närvaro (eller ännu hellre *de* handlande Andras närvaro i plural).

Genom att vi handlar framträder vi inte bara inför varandra, vi framträder också som unika, oersättliga individer (Arendt, 1998). Intersubjektiv interaktion kan heller aldrig vara på förhand given eller med exakthet återupprepas, och det finns därmed inslag av oförutsägbarhet och originalitet i handlandet. Detta till skillnad från när en individ utför produktivt eller reproduktivt arbete, som för Arendt inte kan ses som något som utmärker en individ i sin unicitet, utan är något som lika gärna kan utföras av någon annan, eller något som kan klassas som repetitivt och föga originellt. Att handla innebär däremot att något nytt tar plats i världen, något nytt föds i världen, och Arendt beskriver handlandet just som ”en andra födelse” (där den första och för henne inte lika spännande födelsen är när vi föds kroppsligt). Om denna andra födelse skriver hon:

Med ord och handlingar infogar vi oss i människornas värld, som fanns innan vi föddes. Detta inträde är som en andra födelse genom vilken vi bekräftar det faktum att vi är födda och så att säga tar på oss ansvaret för det. (Arendt, 1998, s. 233)

Arendt uppehåller sig inte vid kroppar och fysiska platser när hon diskuterar handlande, även om den handlande människan underförstått har en kroppslig dimension, och handlingsbegreppet i viss mån berör spatialitet (om än på ett abstrakt sätt) genom att det betonas att ett framträdelserum tar form i en offentlig *sfär*.

Just frånvaron av ett perspektiv som tydligare innefattar fysiska kroppar och platser inom ramen för handlandet har kritiserats av Butler (2015) och Cavarero (2016), men båda dessa teoretiker framför sådan kritik i syfte att utveckla Arendts resonemang. Vidare lyfter båda att den relationalitet som Arendt menar är både en *förutsättning för* och *uppstår genom* handlandet, är för Arendt en relationalitet där parterna är jämlika, vilket Butler och Cavarero problematiserar på sina respektive sätt genom att belysa maktförhållanden. Ytterligare en aspekt Butler och Cavarero menar kan problematiseras är den

strikta uppdelning mellan handlande och en reproduktiv dimension av livet (samt den relaterade uppdelningen mellan en offentlig sfär och en privat sfär) som Arendt gör. Butlers och Cavareros respektive tolkning och utveckling av Arendt är relevanta att belysa i förhållande till att applicera handlande-begreppet på skolstrejk för klimatet, och jag återkommer till detta senare i texten. Jag fortsätter nedan med att kortfattat lyfta hur Arendt resonerar kring tänkande, då denna process kan ses som sammankopplad med *varför* vi handlar.

Tänkande

Även om Arendt uppehöll sig mycket vid *vita activa* och handlande, så skrev hon också om *vita contemplativa*, det kontemplativa livet, framför allt i slutet av sitt liv. Redan i *Människans villkor* som fokuserar på handlande propagerar hon dock för ”förnyad *reflektion* kring de villkor människan hittills levat under” och ”att vi ska *tänka efter* vad vi egentligen gör när vi är verksamma” (1998, s. 31, mina kursiveringar). I sitt senaste verk *The Life of the Mind* (1978) tar sig Arendt an och diskuterar tänkande som fenomen, och planen var att i samma verk även undersöka omdöme som fenomen, men hon gick bort innan boken hann färdigställas. Hon närmade sig dock omdöme och tänkande i en tidigare text, *Kris i kulturen* (Arendt, 2004b). Arendt skiljer mellan tänkande och vetande, och menar att tänkande handlar om mening och obesvarbara frågor, medan vetande handlar om kunskap (*science*) och besvarbara frågor (Arendt, 1978, ss. 61–62). Arendt anser även att tänkande kräver att man tillfälligt slutar att utföra den syssla man har för handen, och hon föreslår att tänkande ska förstås som en process som innefattar ett uppstannande, ett ”stanna upp-och-tänk”, *stop-and-think* (Arendt, 1978, s. 78). Tänkande utgör en form av tillbakadragande, där man har en inre dialog med sig själv.

Samtidigt menar hon att det också finns en utvidgad form av tänkande, och att denna form ligger nära omdömet. Det handlar då om att ”tänka i envars ställe” och att se saker ur andras perspektiv, och sådant tänkande kräver därmed andras närvaro (Arendt, 2004b, ss. 234–235). Arendt skriver att ”omdömeskraften är en specifik politisk förmåga [...] nämligen förmågan att se saker och ting inte blott och bart ur sin egen synvinkel, utan ur alla de närvarandes olika perspektiv” och omdömesförmågan gör det möjligt att ”orientera sig på det politiska området, i den gemensamma världen” (2004b, s. 235). På detta sätt kan aktiviteten tänkande, i sin utvidgade form och som bärande potential att resultera i ett omdöme, kopplas till det politiska och gemensamma, som Arendt annars främst knyter till aktiviteten handlande.

Arendt, barndom och utbildning

Att använda Arendt inom forskning som berör utbildning eller barndom är inget givet val. Arendt kan sägas ha ett generellt ointresse för barn i sina texter. En förklaring till detta är hennes strikta uppdelning mellan det privata och det offentliga, där barn placeras in i den förstnämnda sfären samtidigt som hon

själv nästan enbart uppehåller sig vid det offentliga. Skolan som institution förlägger hon dock framför allt till en tredje sfär, en social sfär, men även denna är hon relativt ointresserad av (förutom när hon kritiserar hur den sociala sfären, som innefattar mer än utbildningsinstitutioner, i modern tid kommit att tränga undan den politiska sfären). Det finns dock två undantag. I två kortare texter skriver hon om skolan och barn, den ena är *Kris i uppfostran* (2004a) och den andra är *Reflektioner kring händelserna vid Little Rock* (2017). Båda dessa texter är omdiskuterade och den sistnämnda har utsatts för mycket kritik (Burman, 2017). I *Reflektioner kring händelserna vid Little Rock* diskuterar hon skolsegregationen mellan svarta och vita i USA, och mer specifikt ett fall på skolan Little Rock Central High School som inträffade 1957. Tre år tidigare hade rassegregation på offentliga skolor bedömts gå emot konstitutionen i domstol. När Little Rock Central High School skulle börja ta emot svarta elever i september 1957, mötte nio svarta elever på väg in i skolbyggnaden en stor och aggressiv folksamling av vita människor som protesterade mot skolintegrationen. Med utgångspunkt i fallet diskuterar Arendt rassegregation i allmänhet, och landar i att i fallet med skolor, är det inget hon fördömer. Detta kan tyckas märkligt en tänkare som i övrigt förespråkar jämlikhet och frihet. Texten *Kris i uppfostran* är mindre kontroversiell, men även i den framstår Arendt som konservativ. Hon menar att skolan inte är en plats för jämlikhet eller elevstyre, utan läraren är och bör vara en auktoritet, och traditioner ska respekteras.

Det finns saker att kritiskt granska i båda texterna, framför allt i *Reflektioner kring händelserna vid Little Rock* (även om det kan vara värt att nämna att Arendt själv backade något efter kritiken hon fick efter publiceringen av texten), men det finns även aspekter som är intressanta att diskutera. Ett argument Arendt har för sin ståndpunkt att skolan inte ska vara en plats för politik, är att hon menar att barn behöver skyddas på grund av att de fortfarande är nya i världen. Politikens sfär kan vara hård. Dessutom varken kan eller bör barn hållas ansvariga för världens och sakernas tillstånd, menar hon, utan det är de vuxnas roll, och detta ansvar tas i den politiska sfären. Arendts text om Little Rock och barns potentiella politiska aktörskap i relation till detta har diskuterats från olika vinklar (se till exempel Kallio, 2009; Lebeau, 2004; Nakata, 2008).

En annan ingång till temat Arendt och utbildning är att sätta Arendts allmänna filosofi i relation till utbildning som idé och praktik, genom att diskutera hur centrala begrepp för Arendt – som exempelvis pluralism, handlande, frihet och omdöme – kan förstås i relation till utbildning (Biesta, 2006; Korsgaard, 2020; Lilja, 2018; Nixon, 2020; Todd, 2011; Veck och Gunter, 2020). Inom ett annat fält, barndomsforskning, har Arendts begrepp födelse och natalitet diskuterats i relation till barndom som fenomen (Kring, 2020; Ryan, 2018). Jag placerar in min artikel i dessa nämnda forskningsområden. Framför allt inom barndomsforskning är Arendts idéer relativt lite utforskade.

Utöver att generellt bidra till forskning som behandlar Arendt i relation till utbildning respektive barndom, sätter denna artikel detta i kontakt också med miljöhumaniora (för miljöhumaniora, se vidare Bird Rose et al., 2012; Sörlin, 2012), givet antropocen och klimatförändringarnas roll i relation till skolstrejkerna.

I KORSNINGEN MELLAN SKOLSTREJK FÖR KLIMATET OCH HANNAH ARENDT

Tänkandets plats inom skolstrejk för klimatet

I den gästledarkrönika i *The Guardian* som publicerades i samband med den globala skolstrejken 15 mars 2019, förklarar några av organisatörerna skolstrejk-rörelsen på följande sätt:

This movement had to happen, we didn't have a choice. The vast majority of climate strikers taking action today aren't allowed to vote. Imagine for a second what that feels like. Despite watching the climate crisis unfold, despite knowing the facts, we aren't allowed to have a say in who makes the decisions about climate change. And then ask yourself this: wouldn't you go on strike too, if you thought doing so could help protect your own future? So today we walk out of school, we quit our college lessons, and we take to the streets to say enough is enough. (Thunberg et al., 2019)

Som denna passage pekar ut, så har barn och unga under 18 år mycket begränsat politiskt inflytande. De har inte rösträtt och de har inte möjlighet att inneha politiska poster såsom att vara ledamot i nationella eller kommunala beslutande församlingar. Har de inte hunnit gå ut grundskolan är de däremot starkt påverkade av ett specifikt politiskt beslut – det om skolplikt. Går de på gymnasiet är de inskrivna i en förvisso frivillig skolform, men om de väl går där, avkrävs det av dem att de närvarar på lektionerna. De elever som skolstrejkar för klimatet hade kunnat förlägga klimatdemonstrationer till exempelvis lördagar istället, och på så sätt inte bryta mot skolplikt och närvarokrav, och inte konceptualisera demonstrationen som en strejk utan som just en demonstration. Att man valt att inte arrangera lördagsdemonstrationer utan fredags skolstrejker – även kallade *Fridays for Future* – markerar två saker. Dels att tyngden i klimatförändringarna föranleder tyngd i bemötande; en strejk utgör en starkare markering än en demonstration. Dels att det dessa barn och unga strejkar *från*, nämligen skolan, anses värd att lämna under en viss tid för det finns något viktigare att göra, en viktigare plats att vara på. Att lämna skolan (om än tillfälligt) bedöms öka chanserna till att klimatförändringar motverkas jämfört med att vara kvar i skolan. Samtidigt är det, som nämns i citatet ovan, på grund av att dessa barn och unga vet fakta om klimatförändringar som gör

att de strejkar från en situation och plats, undervisningsrummet, där just fakta annars utgör en central komponent.

Ovanstående kan ses utifrån Arendts utskiljande av tänkande från vetande (1978). Skolstrejk för klimatet betonar att vi behöver vetandet – vi behöver vetenskapliga fakta – för att förstå att och hur klimatförändringar sker, och vad som behövs för att motverka dem. Men en central punkt i strejkerna är att vetandet av sådan fakta i sig själv inte leder till förändring; för att förändring ska ske behöver denna fakta sättas i relation till ett tänkande, där mening står i centrum. Om fakta inte sätts i relation till mening – mening här förstått som idéer om hur vi vill leva och samexistera med varandra – så riskerar fakta och utbildning att förlora sin relevans. Det tycks åtminstone vara ett budskap som syns i strejkerna, exempelvis genom detta citat från en strejkskylt: ”varför ska vi studera när det inte finns någon framtid?”. Att studera (fakta) blir meningslöst i ljuset av det existentiella hot som en utebliven framtid innebär. Kanske sätter detta fingret på något vad gäller utbildning i antropocen?

Kunskap och utbildning är intimt ihopkopplat med mänsklighet; vår kognitiva förmåga och vår bildning är aspekter som ofta lyfts som det som skiljer människan från andra arter (även om detta går att problematisera från olika håll, se till exempel Singer, 1996; Haraway, 2007). Det är också vår förmåga att skapa vetenskap som ens möjliggjort antropocen, då diverse tekniska innovationer och bruk av dessa varit nödvändiga för att nå ett tillstånd där människan i så stor omfattning påverkar jordsystemet. Kunskap och utbildning är inte bara förknippat med mänsklighet, det kopplas också ofta ihop med temporalitet, och då framför allt framtiden. Att utbildning ska leda till något går förvisso att diskutera och kritisera, då det dels framställer utbildning som något instrumentellt, dels fråntar utbildningsögonblicket dess (egen)värde i stunden. Men i detta fall kopplar empirin, i form av de strejkande elevernas budskap, ihop utbildning med framtiden och framhåller detta som något positivt, samtidigt som budskapet är att den tid vi lever i, antropocen, innebär ett brott i bandet mellan utbildning och framtid. Det är inte enbart så att utbildning i sig misslyckas med att frammana en framtid (”varför ska vi studera när det inte finns någon framtid?”), utan för att det ens ska finnas en framtid behöver utbildningen aktivt (om än tillfälligt) *lämnas*. Som det inledande citatet från gästledarkrönikan i *The Guardian* lyder: ”wouldn’t you go on strike too, if you thought doing so could help protect your own future?”. Genom att skolstrejka ökar möjligheten att framtiden skyddas. I liknande anda, kan man anta, har strejkerna döpts till *Fridays for future*. Att på fredagar *lämna* utbildningsinstitutionen och strejka från undervisning är att verka *för* framtiden. På den svenska webbsajten för skolstrejk för klimatet skrivs det fram såhär: ”Vårt budskap är tydligt. Vi kräver en framtid” (www.fridaysforfuture.se).

Jag menar att de strejkande eleverna genom sin strejk engagerar sig i tänkande snarare än vetande, med ett fokus på mening snarare än fakta. De förnekar inte vetandets betydelse, tvärtom handlar deras budskap just om att

politiker och vuxna ska lyssna mer på forskare, men det räcker inte med att lyssna på fakta, utan fakta behöver kopplas till frågor om mening. Hur vill vi att förutsättningar för (olika sorters) liv, på olika ställen i världen och i olika tidsepoker ska se ut? Om vi använder oss av Arendts utvidgade tänkande (2004b), går det att fundera kring hur svaret på denna fråga kan tänkas se ut från olika perspektiv, till exempel framtida generationers perspektiv. Skolstrejk-budskapet kan läsas som kritik mot att politiker och vuxna inte engagerar sig i ett utvidgat tänkande, och att de inte tar barns utblick på världen och framtiden i beaktning. Detta får de strejkande eleverna att lämna vetandet (undervisningen) för att själva engagera sig i tänkande (strejken).

Det tänkande – och handlande, vilket jag återkommer till senare – som strejkerna utgör, bygger på att eleverna slutar med det som annars är deras dagliga rutin, det vill säga gå i skolan och engagera sig i vetande. Skolstrejkerna skulle kunna förstås som ett ”stanna upp-och-tänk” (Arendt, 1978, s. 78). Ett brott med och en distans från den vardagliga rutinen för att istället ge utrymme åt tänkande kring mening. Den förgivettagna aktiviteten att gå i skolan bryts för ett uppställande och tänkande, där det som stannas upp ifrån är vetandet (undervisning), men inte för att nedvärdera detta, utan för att se det i ett nytt ljus. Detta ljus handlar om att vetandet i sig inte kan garantera en (levbar) framtid, utan för detta krävs tänkande. Det krävs att vi gemensamt i det offentliga diskuterar frågor om existens och etik i relation till de problem antropocen innebär för samtida och framtida liv(sformer). Detta uppställande från skolaktiviteter har dock mötts av kritik av vuxna som menar att barns rätta plats under skoltid är i skolan (se till exempel diskussion om detta i Bergmann och Ossewaarde, 2020). På sådan kritik har skolstrejk-organisatorerna svarat följande i gästledarkrönikan:

Some adults say we shouldn't be walking out of classes – that we should be “getting an education”. We think organising against an existential threat – and figuring out how to make our voices heard – is teaching us some important lessons. (Thunberg et al., 2019)

De skolstrejkande eleverna lämnar klassrummen och går ut i det offentliga för att göra sina röster hörda. De gör det för att markera att sakernas tillstånd inte längre kan fortsätta utan behöver förändras. De menar att politiker och vuxna inte tar klimatförändringar på tillräckligt stort allvar, och därför behöver de, eleverna, gå ut ur klassrummen och inta gator och torg. Arendt menar att tänkande blir politiskt när det får de som tänker att lämna sin dolda och privata plats och röra sig mot det offentliga för att de upplever att någon måste höja sin röst mot det som sker:

When everybody is swept away unthinkingly by what everybody else does and believes in, those who think are drawn out of hiding because their

refusal to join in is conspicuous and thereby becomes a kind of action. In such emergencies, it turns out that the purging component of thinking [. . .] is political by implication. (1978, s. 192)

Med skolstrejkerna byts en avskärmad och sluten plats inomhus (i skolan) mot en offentlig plats utomhus. Detta kan ses som ett resultat av att tänkande har skett, och ett omdöme fattats, och denna process går alltså att se som politisk, som Arendts citat ovan antyder. Nedan fortsätter jag en diskussion om politisk subjektivitet i relation till de skolstrejkande eleverna.

Skolstrejkernas respektive Arendts (a)politiska barn

Ofta har politiskt viktiga platser valts för skolstrejkerna – i Sverige har de (bland annat) skett utanför riksdagen. De strejkande barnen uppsöker platser där de kan göra sina röster hörda i ett offentligt samtal. Det verkar inte som att de upplever skolan vara ett rum där detta bäst sker. I denna mån är de till viss del samstämmiga med Arendt vad gäller hennes syn på skolan som en plats där politik inte kan eller bör äga rum (2004a, 2017). Arendts skäl till att plädера för att vi bör ”skilja uppfostran och undervisning från andra livsområden, framför allt det politiska och offentliga” (2004a, s. 207) är flera. De skäl som är mest relevanta i denna artikel är dels hennes syn på barn som en grupp som bör skyddas (och som ännu inte helt känner världen utan fortfarande introduceras till den, och därför har begränsad politisk förmåga), dels hennes syn på politik som något som sker mellan jämlika. Då hon inte ser vuxna och barn som jämlika, och inte heller lärare och elev som jämlika, omöjliggörs skolan som en plats där politik – där tal och handling – kan ske. Detta eftersom jämlikhet för henne är en sådan central del i att ett framträdelse- rum, alltså ett politiskt rum, som grundar sig på tal och handling kan uppstå.

Arendt ställer sig också kritisk till att barn ska behöva ta politiskt ansvar. Hon ställer frågan: ”Har vi nu nått den punkt där det är barnen som förväntas förändra och förbättra världen?” (Arendt, 2017, s. 117). Och något liknande frågar sig de skolstrejkande eleverna. De menar att de vuxna betar sig som barn - underförstått, tar inte ansvar – och att de, barnen, därför måste bete sig som vuxna, det vill säga, ta ansvar och agera politiskt. Detta budskap förekommer på skolstrejk-skyltar och i tal (t.ex. ett tal av Thunberg till ca 30 000 strejkande i Bristol 2018). Ett liknande budskap framfördes av Thunberg i ett tal på FN:s klimattoppmöte 2019:

This is all wrong. I shouldn't be up here. I should be back in school on the other side of the ocean. Yet you all come to us young people for hope. How dare you! You have stolen my dreams and my childhood with your empty words.

Citatet antyder att ansvaret för att motverka klimatförändringar egentligen ligger på vuxna (politiker) att ta, men när detta inte tas, måste barn stiga fram och ta det, trots att de egentligen borde få vara i en skolkontext snarare än på en politisk arena. Som det första citatet från gästledarkrönikan belyser, upplevs det som att skolstrejkrörelsen var tvungen att ske, att det inte fanns något val: "[t]his movement had to happen, we didn't have a choice". Skolstrejkerna och Arendt talar båda om ett vuxenansvar för den värld vi lever i (se också Veck och Gunter, 2020 för ett påpekande gällande detta i relation till klimatet). I *Kris i uppfostran* är Arendt tydlig med att vuxna måste ta (politiskt) ansvar för den värld som de sätter barn till (2004a, s. 199). Barn ses som sårbara och som i tillblivelse på ett annat sätt än vuxna. Frågor om barn som sårbara och i tillblivelse – inklusive den övergripande frågan om huruvida barn är ontologiskt annorlunda än vuxna – har aktivt uppehållit barndomssociologin i några decennier nu, och olika svar har getts (se till exempel Jenks, 1996; James et al., 1998; Prout, 2005; Lee, 2013). Men vad säger de skolstrejkande barnen om sårbarhet?

I en krönika på ETC:s ledarsida skriver Greta Thunberg: "Detta är ett rop på hjälp. [...] Våra liv ligger i era händer" (2019). Liknande budskap finns lite varstans i strejkerna; det påtalas att barn utgör en utsatt grupp i relation till klimatförändringar och miljöförstöring. Det sårbara barnet är inte något som kritiseras (eller för den delen förespråkas) av de skolstrejkande eleverna, utan endast konstateras – våra liv ligger i era händer, vad vill ni (vuxna) göra med den makt ni ofrånkomligen har? En ojämn maktfördelning mellan vuxna och barn är inget som ifrågasätts, utan tas snarare för en given utgångspunkt. Frågan som ställs av de skolstrejkande är: hur kommer ni (vuxna) att etiskt förvalta denna makt ni har över oss? Utgångspunkten är alltså asymmetrisk. Någon har mer makt än någon annan, inte enbart generellt, utan även *över* denna andra.

Enligt Arendt är en sådan ojämlig situation inte särskilt förenlig med en politisk sfär och ett framträdelserum, utan i dessa är parterna jämlika. I sin läsning av Arendt noterar dock Cavarero (2016) en spänning i att Arendt dels påtalar handlandets jämlikhet, dels jämför handlande med födelse. Vad hittar vi, frågar Cavarero sig, om vi går till den första födelse – den som står som modell för den andra födelse som enligt Arendt uppkommer i och med handlandet? Jo, i den första födelsen återfinns en extremt asymmetrisk relation mellan en nybliven moder och ett nyförlöst barn. Den ena partens (barnets) liv ligger helt och hållet i den andra partens (moderns) händer. Att tänka kring hur relationen ser ut i denna första födelse har potential att påverka hur vi ser på de relationer som existerar i den andra födelse som sker genom handlandet, menar Cavarero:

What might happen to the horizontal relation of reciprocity, which defines politics as the scene of appearance, if it is the unbalanced relationship

between the newborn and the mother that serves as a premise for securing the ontological root for action? (2016, s. 120)

Cavarero föreslår att det som möjliggörs med en sådan ingång är en förståelse av politik och handlande som inte förutsätter symmetri, utan är förenlig med samt hanterar en ojämn distribution av makt och sårbarhet mellan de olika parterna. Med utgångspunkt i Cavareros förståelse av politik, där maktsymmetri inte nödvändigtvis råder eller behöver råda, skulle barn inte per se uteslutas från en politisk sfär och från att ha möjligheten att handla trots att de inte är jämlika med vuxna sett ur en maktsynvinkel.

Det är intressant att Arendt väljer att avpolitisera faktiska barn samtidigt som hon låter barn som fenomen tjäna som modell för handlandet. Det handlar inte enbart om födelse som en central scen för att förstå det politiska. I en sådan scen skulle det gå att argumentera att (det nyfödda) barnet tilldelas en mindre central roll, om man ser barnet mer som en (passiv) produkt av en akt, födelsen, där akten som sådan är det viktiga. Men Arendt går ett steg längre i sin beskrivning av hur det politiska kopplar an till (en första) födelse. Genom att beskriva barnet som en nykomling och en nybörjare i världen, och sedan även kalla den som handlar för en nykomling och nybörjare, blir barnet och inte enbart födelsen en referenspunkt för den handlande människan. Arendt skriver att "[d]en nya början som markeras av födelsen kan göra sig gällande i världen endast av det skälet, att nykomlingen har förmågan att börja något nytt, d.v.s. att handla" (1998, s. 35). Att handla är att skapa något nytt, och det går inte på förhand att med exakthet veta vad effekterna ska bli. Skolstrejk för klimatet uppfyller med råge denna definition. Att det som började med en ensam skolstrejkande tonåring utanför Sveriges riksdag skulle komma att växa till en global rörelse med miljontals deltagare och att Thunberg skulle bli inbjuden att hålla tal på FN-sammankomster var det nog få som kunde anat den där första dagen.

Jag har ovan lyft att såväl de skolstrejkande eleverna som Arendt ställer sig tveksamma till att det är barns roll att behöva (och i Arendts fall även kunna) agera politiskt. Samtidigt är barnen tydliga med att de ändå *gör* detta (trots att de inte borde behöva) och det går även att göra en läsning av Arendt där kopplingen mellan barn och politik faktiskt existerar. Jag kommer att fortsätta att utforska skolstrejkerna som politik och framträdelserum nedan.

Framträdelserummets ontologi – skolstrejkversionen

När vi handlar och därmed träder fram inför varandra i det framträdelserum som handlingen skapar, menar Arendt att vi går från att vara en i mängden till att bli *Någon* – vi blir till unika, oersättliga individer genom handlandet. Hon skriver att "[i] handlingar och ord uppenbarar människorna alltid vem de är, visar aktivt sitt väsens unika individualitet" (Arendt, 1998, s. 237). Olika egenskaper och kompetenser finns det alltid någon annan som också har, men när

man handlar uppenbaras det *vem* man är, och inte *vad* man är, vilket för Arendt är mindre intressant. I sin läsning av Arendt diskuterar Cavarero att *vad* någon är kan kopplas inte bara till egenskaper och kompetenser, utan även identiteter baserade på exempelvis etnicitet, religion, sexualitet, eller klass kan förstås i termer av ”vad-het” (2004, s. 68). Dessa identiteter borde med en arendtsk tolkning av politik därmed inte kunna utgöra skäl till exkludering från en politisk sfär, då identiteter handlar om vad-het och politik handlar om ”vem-het”. Cavarero skriver följande:

In Arendtian terms, politics does not consist of forms that put subjects in order by subjecting them to a norm and excluding those who do not belong – insofar as they constitute the figure of the other, the stranger, the alien – within this normalization. Politics is a relational space – from which no one is excluded because *uniqueness is a substance without qualities* – that opens when unique existents communicate themselves reciprocally to one another with words and deeds. (2004, s. 62, min kursivering)

Det som möjliggör, men samtidigt också skapas genom, handlandet, är alltså individens unicitet, och handlande kräver därmed inte att man exempelvis har ett visst kön eller en viss etnicitet – eller en viss ålder. I Cavareros uttolkning av den arendtska synen på politik borde inte barn vara omöjliga som politiska subjekt, även om Cavarero inte uppehåller sig vid just barn i sin exemplifiering. Man skulle kunna säga, med stöd i Cavarero, att strejkerna kan förstås som politik i arendtsk bemärkelse trots att de strejkande är barn; deras vad-het i form av barn-het blir i sådant fall inte hindrande för att strejkerna ska tolkas som handlande. Men, deras barn-het blir i en sådan tolkning inte heller särskilt intressant eller viktigt, vilket kan bli missvisande i fallet med strejkerna. I den politiska handling som skolstrejk för klimatet utgör, är deltagarnas vem-het respektive deras vad-het (i bemärkelsen att vara barn) inte så lätta att skilja åt. Snarare är det faktum att de strejkande är just barn oskiljaktigt från strejker-nas både konstitution och budskap. Att de strejkande utgörs av barnkroppar blir synligt och centralt då deltagarna strejkar *som* skolelever (en barnposition) och då deras unga biologiska ålder refereras till i relation de miljöproblem antropocen innebär (något som kan ses både som ett faktum som framförs och som en retorisk strategi). Eftersom barn generellt sett kommer att leva längre än vuxna, är en (levbar) framtid som är hotad på grund av klimatförändringar och miljöförstöring något som i högre grad påverkar barn än vuxna.

Jag läser skolstrejkerna som ett framträdelserum, där barn och unga genom handlande träder fram inte bara *inför* varandra och omvärlden utan också träder fram *som* barn. Den kroppsliga subjektspositionen som barn är central i skolstrejkernas anspråk. Som nämnts ovan beskriver strejkerna en ökad sårbarhet kopplad till att vara barn i antropocen. Att betona att framträdelse-

rummet skapas och intas av *kroppsliga* subjekt, är något Butler menar i boken *Notes toward a performative theory of assembly* (2015) att Arendt missar att belysa. Butler går i denna bok i dialog med Arendt genom att både utgå från och kritiserar Arendts resonemang. Butler kritiserar Arendt för att inte ta hänsyn till att alla kroppar inte är välkomna in i politiska rum, åtminstone inte formella sådana där beslut fattas. Butler menar att differentierande former av makt påverkar vilka kroppar som tillåts respektive inte tillåts att träda fram (Butler, 2015). Jag har berört detta tema ovan, i relation till barn som (o)möjliga politiska subjekt. Butler lyfter dock fler dimensioner av relationen mellan kroppar och handlandets framträdelserum, och utvecklar Arendts resonemang. Medan Arendt fokuserar på den intersubjektiva aspekten av det rum som handlande skapar, visar Butler på poängen med att även belysa det fysiska rum som handlandet sker inom, och att det intas av kroppsliga subjekt, som alltid är och säger mer än det språkliga budskap som förmedlas. Butler skriver följande:

After all, there is an indexical force of the body that arrives with other bodies in a zone visible to media coverage: it is *this* body, and *these* bodies, that require employment, shelter, health care, and food, as well as a sense of a future that is not the future of unpayable debt; it is *this* body, or *these* bodies, or bodies *like* this body or these bodies, that live the condition of an imperiled livelihood, decimated infrastructure, accelerating precarity. (2015, ss. 9–10)

Skolstrejk för klimatet kan läsas genom Butlers resonemang, och vi landar då i att skolstrejk-budskapet inte bara utgörs av det som sägs och skrivs på skyltar, utan också av synligheten av samlade barnkroppar i ett fysiskt offentligt rum. Genom strejkerna syns just *de* specifika barn som valt att placera sina kroppar bredvid varandra på gatorna vid denna tidpunkt, sägande att de vuxnar deras framtid ifrån just *dem*. På så sätt blir kropparna, och i detta fall det faktum att det rör sig om barnkroppar, en viktig del i framförandet av budskapet.

Butlers citat ovan synliggör även en annan aspekt där hon går i dialog med Arendt. Frågor som rör den biologiska kroppens behov – såsom mat, boende, sjukvård – menar Arendt inte bör utgöra motivet bakom eller målet med handlande. Detta är frågor som bör hanteras inom en privat eller social sfär, inte en politisk, då denna sista ska fokusera på frihet, och det är naivt att tro att vi någonsin skulle kunna bli fria från våra kroppars begränsningar och dödlighet. Butler delar förvisso en syn på denna våra kroppars ofrånkomliga sårbarhet, men menar att denna sårbarhet ändå är relevant för politiken, inte minst då differentierande former av makt gör vissa kroppar *mer* sårbara än andra, utan att det hade behövt vara så (2015). Butler skriver fram två former av sårbarhet, dels den osäkerhet som präglar allt liv i egenskap av att vara liv

och därmed ändligt, dels en politiskt skapad prekaritet som innebär att vissa grupper lever i mer (ekonomisk) utsatthet än andra (2004). Skolstrejk för klimatet påtalar båda dessa dimensioner av sårbarhet. Strejkerna lyfter den sårbarhet vi alla delar inför klimatförändringarna, men på exempelvis den svenska skolstrejkens webbplats lyfts också klimaträttvisa som ett krav. Klimaträttvisa refererar till att klimatförändringsarbete ska ta (global) ekonomisk och social ojämlikhet i beaktning, då sådan ojämlikhet gör att vissa människor drabbas hårdare än andra. Men den sårbarhet som framför allt belyses i skolstrejk för klimatet utgörs av vad som skulle kunna ses som en tredje dimension av sårbarhet, en som inte delas av alla, men som inte heller är politiskt konfigurerad. Det är den extra sårbarhet barn förkroppsligar genom sin unga ålder och jämfört med vuxna längre förväntade livslängd. En framtid satt på spel av klimatförändringar kommer att påverka barn mer än vuxna.

Under skolstrejk för klimatet i Berlin i februari 2019 fanns en banner med följande budskap: "We're here now because we want to be able to be here in 50 years' time". Kroppsligt framträdande, politiskt framträdande och fysisk plats går in i varandra i detta budskap. De strejkande kroppssubjekten är på den plats där strejken äger rum (och inte i skolan där de "borde" vara), av skälet att de vill kunna ha möjligheten att vara på denna plats också om 50 år. Strejkernas utförande, att befinna sig på en (viss) plats, är även målet med strejkerna. Själva jorden – vår planet och gemensamma värld – kan i strejkernas inramning ses som ett framträdelserum, och det är ett framträdelserum som står på spel i en framtid präglad av klimatförändringar och miljö-förstöring. Målet med det handlande som skolstrejk för klimatet utgör är en beboelig värld där människor kan fortsätta att träda fram inför och med varandra. Som många skolstrejkskyltar uttrycker det: "Det finns ingen planet B". Att vi delar denna vår enda värld skapar en väv inte bara mellan dem av oss som lever idag, utan även mellan tidigare och kommande generationer, enligt Arendt:

[D]et världsligt gemensamma [...] fanns där innan vi fanns och det kommer att dröja kvar efter vår korta vistelse i världen. Vi har inte världen gemensam bara med dem som lever samtidigt som vi utan även med dem som fanns före oss och dem som kommer efter oss. (1998, s. 88)

Ovanstående citat kommer från *Människans villkor*, en boktitel det går att reflektera kring i relation till antropocen. Människans villkor i antropocen är att vi är förmögna att skapa enorma förändringar av det fysiska livsrum vi lever i, men också att dessa förändringar slår tillbaka mot oss själva. På en mot vuxenvärlden kritisk skolstrejkskylt frågas det "Bryr ni er ens?", skrivet ovanför en bild av en jordglob och ett flygplan som är överstruket. Att motverka klimatförändringar och miljöförstöring kan ses som en ren självbevaringsdrift för det mänskliga släktet. Men det kan också handla om ett sätt

att relatera till världen, att känna kärlek till denna vår gemensamma värld. Arendt hade ursprungligen tänkt titeln ”Amor mundi” (”Love of the World”) till det verk som nu heter *Människans villkor* på svenska. Kärlek till världen, till födelse och till pluralism är centrala stråk i hennes verk. Teman som går igen i skolstrejk för klimatet, där detta även vidgas bortom det mänskliga. Att värna födelse och pluralism lyfts i strejkerna även i relation till en mångfald av arter, där många arter riskerar att utrotas så som utvecklingen ser ut. Vår sårbarhet i antropocen är en med andra arter delad sårbarhet. Frågan som Arendt ofta ställde sig kring hur vi ska leva tillsammans med varandra behöver i antropocen utvidgas till att innefatta också andra arter; det mänskliga villkoret är tätt sammanflätat med andra arters villkor och öden i de alltmer hotade ekosystemen i vår delade värld.

AVSLUTNING

Den svenska översättningen av Arendts text *The Crisis in Education* som oftast används och som använts i denna artikel är *Kris i uppfostran*, men det finns även en annan översättning, *Bildningens kris*. Kanske kan skolstrejk för klimatet sägas medföra en (ut)bildningens kris, då utbildning lämnas för att viktigare saker anses stå på schemat. En annan aktivitet, som jag i denna artikel positionerar som handlande, ses som mer meningsfull än att gå i skolan. Utbildning ställs mot politik när ett spatio-temporalt val görs – att vara på gator och torg på fredagar och demonstrera istället för att vara i skolan denna tid. Utbildningens kris i antropocen sedd genom en skolstrejk-lins är att utbildning tappar sin mening om det inte finns en framtid. Skolstrejk för klimatet påtalar nämligen förekomsten av en mycket större kris – en klimatets och miljöns kris, som i förlängningen blir en framtidens och därmed (nutida) barns kris. Ett centralt budskap från de strejkande är just att vi befinner oss i en kris; detta begrepp är återkommande i tal och på strejkskyltar. I *Kris i uppfostran* skriver Arendt att en kris blir till en katastrof endast om vi ”svarar på den med på förhand fällda domar, det vill säga med fördomar” (2004a, s. 188) istället för att ta tillfället i akt att stanna upp och reflektera, och forma ett (nytt) omdöme utifrån vad vi ser i denna reflektionsprocess.

Jag läser skolstrejk för klimatet som ett sådant uppståndande och nytt omdömesformande. Att ”tänka efter vad vi egentligen gör” (Arendt, 1998, s. 31) i relation till klimatet och miljön. Det betyder dock inte att det omdöme skolstrejkerna landar i nödvändigtvis är ett idémässigt radikalt budskap, vilket Sjögren (2020) påpekar och hänvisar bland annat till nostalgiska inslag. Skolstrejk för klimatet kan däremot ses som ett uppmanande till ett brott mot ”business as usual” i bemärkelsen att de strejkande kräver att dagens och morgondagens växthusgasutsläpp ska minska, vilket innebär viss samhällsreformation. Det främsta budskapet, åtminstone från Thunberg, är dock att omvärlden inte ska lyssna på henne, utan på forskare och vetenskap. Nyligen

kom en dokumentärserie med Thunberg i huvudrollen med en titel som just anspelar på detta, kallad *Greta: Lyssna inte på mig!* Med Arendt som stöd kan vi dock fråga oss om det räcker med att lyssna på forskarna. Vetenskapliga fakta beskriver förvisso vad som händer och troligtvis kommer att hända med klimatet, miljön och olika arters livsvillkor, men inte vad vi ska göra (eller inte göra) med dessa fakta. Det rör sig snarare om politiska beslut – det berör om-döme och handlande, vilket ju de skolstrejkande eleverna också påtalar, till exempel på skolstrejkskyltar med budskapet ”Agera nu!”. I enlighet med Butler vill jag dock lyfta att budskapet med, och (den potentiella) effekten av, skolstrejkerna inte enbart ligger i vad som uttrycks språkligt. Det är också centralt med synligheten av de strejkandes kroppar, och att det är just *de kroppar* vi ser strejka som kommer att leva i en framtid där de biologisk-materiella villkoren för människors överlevnad riskerar att vara markant försämrade. Här spelar det roll att det är barns kroppar som syns.

Att koppla ihop barn och miljöfrågor är dock inte okomplicerat. Sheldon (2016) varnar för att se Barnet som en symbol för det goda och oskyldiga inom miljörelaterat politiskt tal (se även Kverndokk, 2020). En förståelse av barn som det goda och oskyldiga Barnet riskerar att begränsa faktiska barn i vad dessa kan vara och bli; det blir en ontologiskt snäv position att leva inom. En sådan varning har sina poänger, men samtidigt kan man fråga sig vad vi skapar och upprätthåller för former av makt om vi *inte* ser vissa gruppers extra sårbara position, och att de inte bär ansvar för den situation som uppstått. Jag tänker här främst på ansvar kopplat till ålder, men det är också viktigt att lyfta andra kategorier som klass, etnicitet och nationalitet, givet global ekonomisk ojämlikhet och olika gruppers olika stora bidrag till växthusgasutsläpp. Min hållning är att det går att diskutera barns sårbarhet i relation till klimatförändringar utan att för den sakens skull låsa fast barn i en snäv ontologisk position, fastställd av vuxna (se vidare Kring, 2020). I denna artikel har jag undersökt vad de skolstrejkande barnen själva säger och även försökt visa på en dubbelhet i det som sägs, för att visa att det är möjligt att inta flera förhållningssätt samtidigt.

Skolstrejk för klimatet kan ses som dels *krav* på handlande (från andra, i detta fall vuxna och politiker), dels handlande *i sig*. På liknande sätt finns det en dubbel barnposition här. Barn ska inte *behöva* vara politiska aktörer, men de *kan* vara det, om vuxna inte handlar. Vad gäller den första ståndpunkten, att barn inte ska behöva axla politiskt ansvar, tycks de skolstrejkande barnen respektive Arendt inta en liknande hållning. Vad gäller den andra ståndpunkten, att skolstrejk för klimatet kan ses som handlande, så är det mer tveksamt att Arendt skulle hålla med om detta. Jag har dock, med stöd av Cavarero och Butler, försökt visa på en tolkning och utveckling av Arendts idéer om politik som möjliggör en förståelse av skolstrejkerna som handlande. Avslutningsvis kan det tilläggas att det kan sägas vara just mänskligt handlande som är själva orsaken till det miljömässigt kritiska tillstånd vi befinner oss i.

Men just därför är det också mänskligt handlande som kan förändra situationen. I dokumentären *Greta: lyssna inte på mig!* tittar Thunberg in i kameran och säger: ”Det enda som ger hopp är handling. Utan handling, inget hopp”. Dessa ord tror jag Arendt hade hållit med henne om.

REFERENSER

- Arendt, Hannah (1978). *The Life of the Mind*. Harcourt.
- Arendt, Hannah (1998). *Människans villkor*. Daidalos.
- Arendt, Hannah (2004a). Kris i uppfostran. I *Mellan det förflutna och framtiden. Åtta övningar i politiskt tänkande* (ss. 187–209). Daidalos.
- Arendt, Hannah (2004b). Kris i kulturen. Den sociala och politiska betydelsen. I *Mellan det förflutna och framtiden. Åtta övningar i politiskt tänkande* (ss. 211–240). Daidalos.
- Arendt, Hannah (2017). Reflektioner kring händelserna vid Little Rock. I Anders Burman (Red.), *Hannah Arendt: Rätten till rättigheter* (ss. 108–125). Tankekraft förlag.
- Bergmann, Zoe, & Ossewaarde, Ringo (2020). Youth climate activists meet environmental governance: ageist depictions of the FFF movement and Greta Thunberg in German newspaper coverage. *Journal of Multicultural Discourses*, 15(3), 267–290. <https://doi.org/10.1080/17447143.2020.1745211>
- Biesta, Gert (2006). *Beyond Learning: Democratic Education for a Human Future*. Paradigm Publishers.
- Bird Rose, Deborah, Dooren, Thom van, Chrulew, Matthew, Cooke, Stuart, Kearnes, Matthew, & O’Gorman, Emily (2012). Thinking Through the Environment, Unsettling the Humanities. *Environmental Humanities* 1(1), 1–5. <https://doi.org/10.1215/22011919-3609940>
- Biswas, Tanu, & Mattheis, Nikolas (2021). Strikingly educational: A childist perspective on children’s civil disobedience for climate justice. *Educational Philosophy and Theory*, 54(2), 145–157. <https://doi.org/10.1080/00131857.2021.1880390>
- Burman, Anders (2017). Inledning: Arendts politiska tänkande. I Anders Burman (Red.), *Hannah Arendt: Rätten till rättigheter* (ss. 8–43). Tankekraft förlag.
- Butler, Judith (2004). *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence*. Verso.
- Butler, Judith (2015). *Notes Toward a Performative Theory of Assembly*. Harvard University Press.

- Cavarero, Adriana (2004). Politicizing theory. I Stephen K. White, & J. Donald Moon (Red.), *What Is Political Theory?* (ss. 54–79). Sage Publications.
- Cavarero, Adriana (2016). *Inclination: A Critique of Rectitude*. Stanford University Press.
- Chakrabarty, Dipesh (2009). The Climate of History: Four Theses. *Critical Inquiry*, 35(2), 197–222. <https://doi.org/10.1086/596640>
- Haraway, Donna (2007). *When Species Meet*. University of Minnesota Press.
- James, Allison, Jenks, Chris, & Prout, Alan (1998). *Theorizing Childhood*. Polity.
- Jenks, Chris (1996). *Childhood*. Routledge.
- Kallio, Kirsi (2009). Between social and political: Children as political selves. *Childhoods Today*, 3(2), 1–22.
- Korsgaard, Morten T. (2020). Visiting exemplars. An Arendtian exploration of educational judgement. *Ethics and Education*, 15(2), 247–259. <https://doi.org/10.1080/17449642.2020.1731659>
- Kring, Elisabeth (2020). *Spaces of appearance: Intergenerational and interspecies relations in the Anthropocene*. [Doktorsavhandling, Stockholms universitet]. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1372511/FULLTEXT01.pdf>
- Kverndokk, Kyrre (2019). Barnet og ungdomsopprøret: Om Greta Thunbergs retorikk i anledning Fritt Ords pris. *Salongen – nettidsskrift for filosofi og idéhistorie*. Hämtad från <http://www.salongen.no/barnet-og-ungdomsopprøret/>
- Kverndokk, Kyrre (2020). Talking about your Generation: “Our Children” as a Trope in Climate Change Discourse. *Ethnologia Europaea* 50(1). <https://doi.org/10.16995/ee.974>
- Lebeau, Vicky (2004). The Unwelcome Child: Elizabeth Eckford and Hanna Arendt. *Journal of Visual Cultures*, 3(1), 51–62. <https://doi.org/10.1177/1470412904043598>
- Lee, Nick (2013). *Childhood and Biopolitics: Climate Change, Life Processes and Human Futures*. Palgrave Macmillan.
- Lilja, Peter (2018). Defending a Common World: Hannah Arendt on the State, the Nation and Political Education. *Studies in Philosophy and Education*, 37, 537–552. <https://doi.org/10.1007/s11217-018-9618-3>
- Nakata, Sana (2008). Elizabeth Eckford’s Appearance at Little Rock: The Possibility of Children’s Political Agency. *POLITICS*, 28(1), 19–25. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9256.2007.00306.x>
- Nixon, Jon (2020). *Hannah Arendt: The Promise of Education*. Springer.
- Prout, Alan (2005). *The Future of Childhood*. Routledge.

- Ryan, Kevin (2018). Refiguring childhood: Hannah Arendt, natality and prefigurative biopolitics. *Childhood*, 25(3), 297–310.
<https://doi.org/10.1177/0907568218777302>
- Sheldon, Rebekah (2016). *The Child to Come: Life after Human Catastrophe*. University of Minnesota Press.
- Singer, Peter (1996). *Praktisk etik*. Thales.
- Sjögren, Hanna (2020). Longing for the Past: An Analysis of Discursive Formations in the Greta Thunberg Message. *Culture Unbound*, 12(3).
<https://doi.org/10.3384/cu.vi0.1796>
- Sörlin, Sverker (2012). Environmental Humanities: Why Should Biologists Interested in the Environment Take the Humanities Seriously? *BioScience*, 62(9), 788–789. <https://doi.org/10.1525/bio.2012.62.9.2>
- Sörlin, Sverker (2017). *Antropocen – en essä om människans tidsålder*. Weyler förlag.
- Thunberg, Greta (2018). ”Våra liv ligger i era händer”. Gästledarkrönika i *ETC*. Hämtad från <https://www.etc.se/ledare/greta-thunberg-vara-liv-ligger-i-era-hander>
- Thunberg, Greta, Taylor, Anna, Neubauer, Luisa, Gantois, Kyra, De Wever, Anuna, Charlier, Adélaïde, Gillibrand, Holly, & Villasenor, Alexandria (2019). ”Think we should be at school? Today’s climate strike is the biggest lesson of all”. Gästledarkrönika i *The Guardian*. Hämtad från <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/mar/15/school-climate-strike-greta-thunberg>
- Todd, Sharon (2011). Educating Beyond Cultural Diversity: Redrawing the Boundaries of a Democratic Plurality. *Studies in Philosophy and Education*, 30(2), 101–111.
- Veck, Wayne, & Gunter, Helena M. (Red.). (2020). *Hannah Arendt on Educational Thinking and Practice in Dark Times: Education for a World in Crisis*. Bloomsbury.
- Veck, Wayne, & Gunter, Helena M. (2020). Introduction: Hannah Arendt and the Promise of Education in Dark Times. I Wayne Veck, & Helena M. Gunter (Red.), *Hannah Arendt on Educational Thinking and Practice in Dark Times: Education for a World in Crisis* (ss. 1–14). Bloomsbury.